

МОВНА ПАЛІТРА РОМАНУ В.ШЕВЧУКА “СТЕЖКА В ТРАВІ”

Стаття присвячена дослідженню мовної палітри В. Шевчука. Проаналізовано емоційно-експресивну роль художньо-виражальних засобів у романі “Стежка в траві”.

Ключові слова: *художньо-виражальні засоби, тропи, метафора, порівняння.*

The article is devoted to the investigation of V. Shevchuk's language palette. Emotional and expressive role of artistic and expressive means in the novel “Path in the grass” has been analysed.

Key words: *artistic and expressive means, stylistic devices, metaphor, comparison.*

Мовна палітра творів Валерія Шевчука – помітне явище в сучасній українській літературній мові другої половини ХХ століття. Гармонійне поєднання різних пластів живої народної мови, чутливість до слова, густота образного мислення – ось головні риси, що притаманні стилю письменника-естета. У науковій літературі зустрічаємо лише окремі вибіркові дані про лінгвістичні особливості творів Валерія Шевчука. Цим і зумовлене написання даної статті, яка є спробою дослідження емоційно-експресивної ролі художньо-виражальних засобів роману відомого прозаїка “Стежка в траві”.

Уміле, художньо доцільне, експресивне використання мовних одиниць в їх значеннях, звучаннях, формах і конструкціях – все це значною мірою відрізняє справді художній твір.

“У мові є невичерпні, справді чарівні та виражальні потенційні сили, які виявляє художник. І чим значніший його таланти, тим більш могутні можливості слова він відкриває” [1, с.199].

Про пластичне мистецтво літератора можемо судити по тому, як використовує майстер у своїх творах мовні засоби. Валерій Шевчук поєднав складні системні відношення мови з глибоким ліризмом і поетизмом.

Мовна майстерність автора виявляється у застосуванні цілого ряду різних прийомів. Він робить це вміло і доцільно. Використовуючи мовні засоби, письменник допомагає читачеві глибше зрозуміти внутрішній стан своїх героїв чи драматизм певної ситуації. Багата палітра синонімів ідеографічного типу відображає індивідуально авторське бачення світу і водночас базується на інтеріндивідуальних асоціативних відношеннях до його сприйняття: “... я уявив батька, як бредє по курявній дорозі, ... звисив руки і йде, поволеньки переступаючи ногами. Минав ті хати,...йшов і йшов, бредучи по коліна в куряві” [4, с.114].

Порівняння як засіб творення образності мови існує дуже давно, як і сама образна мова. Він споконвіку функціонує в усній народній творчості, узвичаєний також в індивідуальній майстерній митців слова. Своєрідними та органічними складниками художнього тексту є порівняння Валерія Шевчука.

З перших сторінок роману привертають до себе увагу прості, лаконічні, зрозумілі порівняння: “Блиснули два озерця, як оті виплакані материні очі” [4, с.131]. “Суперник, блідий як тінь, віддав Пепі п’ять карбованців” [4, с.90].

Проте найчастіше автор вдається до порівнянь-образів: “Трава пахне йому тією дівчиною; зирнув на воду й подумав, що колір її –це колір очей тієї дівчини; глянув на сонце– воно засліпило його, як усмішка тієї дівчини. Її зелена сукня – це убір отого кленка, що перекилився через паркан” [4, с.313].

Автору властиво парцелювати у своїх конструкціях об’єкт порівняння: “Чи не тому заграла, як орган, ріка, як скрипки, озвалися трави, як віолончелі, заспівали верболози?” [4, с.298].

Дуже різноманітна топіка порівнянь. Найчастіше Шевчук об'єктами обирає реалії або явища, запозичені з побуту: “Усе моє тіло покритися буберцями. Я був ніби общипана курка” [4, с.118].

Нерідко матеріалом для їх побудови слугує світ природи: “Ми – як трава, думав він, і наші почуття – як трава” [4, с.313].

Порівняння допомагають увиразнити негативну оцінку: “Вітер його котить, як перекотиполе, адже він і є, блудний її син, у цьому світі перекотиполем” [4, с.32]. “А у вікні особняк, як вазон, стриміла його жінка і, як вазони-кактуси, витиналися голови їхніх хлопців” [4, с.54].

Художні потенції, приховані за порівнянням, легко розкриваються і вільно доходять до свідомості читача.

Однією з причин того, що роман В. Шевчука вражає силою і красою художнього слова, є вдале використання письменником різноманітних засобів словесної образності. Майстерність Валерія Шевчука виявилася і в доречному дозованому наснаженні тексту метафорами, завдяки чому роман набуває особливого звучання.

“Над головою у Горбатого висіла хмара роздратованих і лютих від безсилля комарів, вони скімливим зудінням оплакували тих, котрі зважилися Горбатого вкусити” [4, с.33].

В основі метафори, як і порівняння, лежить зіставлення, але здійснюване інакше. У метафорі різні асоціації зливаються воедино. Арістотель вважав майстерність метафор ознакою таланту письменника. “Особливо важливо бути майстерним у метафорах, – зауважував він, – бо тільки цього не можна навчитися в інших... Адже створювати хороші метафори – значить підмічати подібність” [2, с.237].

Валерій Шевчук дбає про свіжість та оригінальність метафор і тих асоціацій, які вони викликають, уникаючи штучності, шаблонності й банальності.

Метафори поряд з іншими тропами дають змогу письменникові краще відтінити потрібну йому рису предмета або явища, досягти більшої точності й образності, особливо виразно виявити оцінку зображуваного.

Метафора завжди нейтральна. Вона передає не тільки власне мовну інформацію, а й багато іншої інформації нелінгвістичного характеру. Тому, вживаючи слово метафорично, ми ніколи не забуваємо про його пряме значення. Це розуміння прямого значення слова дає змогу зіставити логічно не зіставлявані реалії і таким чином породжує в уяві читача несподівані асоціації.

“Горбатий незрушно лежав на піску, відчуваючи, що волога простромлює крізь одягу тонкі голки холоду, і ті голки – не те, що комарині укуси, – безжально його тіло протикають” [4, с.33].

Метафори в романі “Стежка в траві” виконують загальностилістичні функції, зокрема експресивну, яка спрямована на формування художньої якості і відіграє переважно оцінну та характерологічну роль. Характерологічна функція метафори полягає в тому, що вона є засобом характеристики героїв, розкриття внутрішнього світу персонажів, їх думок, почуттів:

“Отак ми й тягли наші дні, всі троє, впрягшись у них, як бурлаки; кожен мав свою лямку, йшли ми і йшли, тягли за собою власні клопоти, волочили хату нашу, тягли ночі...” [4, с.356].

Метафора сама здатна творити виразний портрет, характеризуючи таким чином персонаж:

“Адже вона не просто Мирослава, а дівчинка, яка по вінця налита ранішнім сонцем, дівчинка, в якій очі повні неба, а на вустах – м'який смак спілої грушки” [4, с.226].

Важливим семантико-стилістичним явищем мовної картини роману є прозопопєя – “вид метафори, троп, що полягає в перенесенні ознак і властивостей людини на предмети, явища природи, абстрактні поняття, на тварин” [3, с.750]. Її концептуальна основа – це ментально-світоглядні орієнтири людини, яка одухотворювала й олюднювала навколишній світ. Нами засвідчено велику кількість персоніфікованих слів-образів, які естетично збагачують художній текст, допомагають художньо осмислити дійсність. Індивідуально-авторські образи Валерія Шевчука живлять фонд лексичних образів і творять нову норму слововживання: “Цей міст

особливий, я б сказав дивовижний.. Бо це міст, як уявлялося мені, життя... Тоді вперше я подумав, що наш **міст** мстивий. Що він не тільки дає змогу перейти чи переїхати через прірву, а що він ту прірву часом підгодовує” [4, с.93].

“Опосередковане уявлення про названу метафорою реалію і є образом. Первісна спрямованість метафоричного слова на створення образу – його основна функція в художньому творі” [2, с.117].

В.Шевчук майстерно використовує принцип антропоморфізму, що лежить в основі символічно-образних асоціацій. Цей принцип “часто застосовують при формуванні модально позначеної семантики лексеми, яка володіє досить широким асоціативним діапазоном” [5, с.36].

“Вулиця ж наша спить. Над нею простягнуто широку, незору, клейку пелену, і це від неї так kleпляться повіки. Оце і є сон. Сон-дядько, чи сон-вишневий глей... Він, оцей сон, справді живий, я навіть озираюся на нього” [4, с.132].

Виразова енергія слів-образів яскраво виявляється в межах художньо-мовної системи. Цікава метафорична інтерпретація автором образу сонця: “Перекинувся горілиць і побачив сіре зтягнуте серпанком небо. Кілька брудних хмар тягло по ньому свої темні роздуті животи. І серед тих хмар кволе, злякане, зачумлене борсалось маленьке притемнене око сонця” [4, с.134].

“На небі стояли білі палаци хмар і кипіло біля них вічне око сонця” [4, с.305].

“Сонце приклало до вуст золотого кларнета, а струмки, що бігли з горбів до річки, озвалися флейтами” [4, с.24]. “Він заплющив очі і відчув, що **сонце** м’яко торкає променями-пальчатками його лиця, обмацує, як колись обмацувала його сплячого мати” [4, с.29].

Письменник – тонкий знавець мови. Використовуючи різні художньо-зображувальні засоби, В. Шевчук ще раз довів, що є справжнім митцем зображення людської душі. Оригінальні, наповнені несподіваними асоціаціями порівняння та метафори органічно входять в індивідуальну авторську розповідь.

Художньо-виразальні засоби Валерія Шевчука збагачують українську прозу новими естетико-світоглядними домінантами, оригінальними прийомами побудови образного висловлювання.

Мова його творів ґрунтується на живомовних конструкціях народної мови, словесного фольклору. Усі багатства загальнонародної національної мови є невичерпним джерелом для художника слова, для його індивідуального стилю.

Діапазон мовної палітри Валерія Шевчука широкий і багатий. Особливості лексики, фразеології, синтаксису, засоби фонетики, ритмомелодики послужать об’єктом подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поетика художнього тексту // Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Київ-Херсон, 1996. – С. 199.
2. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – С. 84.
3. Українська мова: Енциклопедія. – 2-е видання. – К.: Вид-во “Укр.енцикл.”, 2004.
4. Шевчук В. О. Стежка в траві. Житомирська сага. У 2-х т. – Харків: Фоліо, 1994.
5. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови. – К., 2005. – С. 36.